

Piotr Długosz

Instytut Socjologii, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

STOSUNEK UKRAIŃSKICH STUDENTÓW STUDIUJĄCYCH NA UKRAINIE I W POLSCE DO EUROPEIZACJI

Wstęp

Konflikt na wschodzie Ukrainy można potraktować jako zderzenie cywilizacji, o którym wspominał Samuel Huntington (Huntington 2008). Z jednej strony, od lat są widoczne europejskie aspiracje Ukrainy, szczególnie tej jej części, która przed I wojną światową stanowiła część Imperium Habsburgów, a w okresie międzywojennym należała do II Rzeczypospolitej. Z drugiej strony, wschodnia i południowa Ukraina, znajdując się przez długie lata pod rosyjskim panowaniem sceptycznie odnosi się do wizji europeizacji Ukrainy. Należy pamiętać, iż na integrację Ukrainy nie ma też zgody Rosji, która nadal uważa, że kraj ten należy do strefy jej wpływów. Najlepszym tego dowodem było oderwanie Krymu w 2014 r. i proklamowanie Republiki Donieckiej i Ługańskiej na wschodzie Ukrainy (Szeptycki 2017).

Wiele światła na zachodzące obecnie procesy społeczno-polityczne może rzucić też analiza dotycząca cywilizacyjnych granic przebiegających przez Ukrainę. Spotkać można opinie, że Ukraina należy do zachodniej cywilizacji, bądź stanowi cywilizację oryginalną, odrębną. Wskazuje się także, że część Ukrainy należy do cywilizacji zachodniej, a część przynależy do cywilizacji prawosławno-wschodniosłowiańskiej. Obecne są też głosy, że Ukraina podlega cywilizacji rosyjskiej (Злобіна i in. 2017: 11).

W świetle powyższych tez, jedni mówią, iż dążenie Ukrainy do integracji europejskiej jest powrotem do Europy. Przeciwnicy będą twierdzić, że to integracja z Unią Celną z Rosją, Białorusią, Kazachstanem jest powrotem do korzeni. Trzecia opcja zakłada, że na Ukrainie widoczne są dwa wektory. Jeden ciąży ku Zachodowi, drugi zaś ku Wschodowi. Nie jest to jednak jedyne źródło dzisiejszych problemów Ukrainy z integralnością kraju. Wedle Samuela Huntingtona, Ukraina należy do cywilizacji prawosławnej. Z kolei ukraińscy analitycy uważają, iż zgodnie z klasyfikacją Huntingtona, Ukraina jest krajem „rozszczepionym”, w którym pojawia się linia podziałów cywilizacyjnych między Zachodem a Wschodem. Ponadto, biorąc pod uwagę szerszą perspektywę, należy stwierdzić, iż Ukraina stoi na skrzyżowaniu trzech wielkich cywilizacyjnych kręgów: europejskiego, euroazjatyckiego i islamskiego (Злобіна і in. 2017: 11). W każdej z tych cywilizacji stanowi peryferia. Dzisiaj uwidacznia się konflikt między cywilizacją europejską i euroazjatycką, które dążą do wciągnięcia Ukrainy w swoją sferę wpływu. Nie jest wykluczone, że w wyniku tych zawirowań dojdzie do podziału Ukrainy na dwie części, co częściowo jest obecnie realizowane.

Niekorzystnie rysuje się też proces europeizacji Ukrainy w świetle badań Rolanda Ingleharta (Inglehart 2003:152 –153). Ukraina należy do krajów prawosławnych z dominacją wartości przetrwania, co zmniejsza szansę na uzyskaniu stabilnej demokracji.

Barierą europeizacji mogą być też współczesne podziały społeczno-kulturowe na Ukrainie, mające korzenie w przeszłości¹. Ukraińscy badacze, chcąc dokładniej opisać współczesne podziały w ukraińskim społeczeństwie, zadali pytanie dotyczące identyfikacji z kręgiem cywilizacyjnym. Wyniki badań pokazują, że za przynależnością do wschodniosłowiańskiego kręgu jest 45% badanych. Natomiast z zachodnioeuropejską cywilizacją identyfikowało się 33%. W świetle tych badań nieco inaczej rysuje się perspektywa europe-

¹Zob. w następujących opracowaniach: Vyshniak O., *The Maidan and Post-Maidan Ukraine: Public Attitudes in Regional Dimensions*, [w:] *Ukraine After The Euromaidan*, (red.) V. Stepanenko & Y. Pylynskyi, Peter Lang AG, Bern 2015.

Voytyuyuk O., *Kilka uwag na temat stanu świadomości narodowej mieszkańców Donbasu*, [w:] *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, (red.) A. Furier. FNCE, Poznań 2017. Kamińska J., Mrinska O., Płoszaj A., *Ukraina- zróżnicowanie regionalne i polityka rozwoju regionalnego*, [w:] *Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju Polska i Ukraina*, (red.) G. Gorzelak, A. Tucholska, Scholar, Warszawa 2008. Olszański T., *Ćwierćwiecze niepodległej Ukrainy. Wymiary transformacji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2017. Кононов І. Ф., *Регіональні авто- та гетеростереотипи Донбасу і Галичини: їх значення в проєктах націєбудівництва в Україні, „Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства”*, nr 20/2014, s. 133–142.

izacji Ukrainy. Jedynie 1/3 społeczeństwa afirmuje normy i reguły kulturowe cechujące Europę Zachodnią. Na zachodzie Ukrainy poziom poparcia dla zachodniej kultury wynosił 51%, w centrum 35%, na południu 29%, na wschodzie 28%, w Donbasie 5%. Z kolei afirmacja wschodniosłowiańskiej kultury najwyższa była w Donbasie 58%, na wschodzie 57%, na południu 40%, w centrum 44%, na zachodzie 30% (Злобіна i in. 2017: 30). Zaprezentowane wyniki badań wskazują na istnienie trwałych podziałów między regionami Ukrainy. Brak spójności postaw Ukraińców wobec przemian cywilizacyjnych jest też widoczny w kolejnych pytaniach. Wśród ogółu społeczeństwa 48% opowiadało się za wejściem do UE. W tym na zachodzie 74%, w centrum 56%, na południu 32%, na wschodzie 33%, w Donbasie 13%. Zaś za przyłączeniem się do Unii Celnej z Rosją i Białorusią było 25%: najwięcej w Donbasie 45%, na wschodzie 43%, na południu 37%, w centrum 18%, na zachodzie 3% (Злобіна i in. 2017: 30). Różnice między zachodnią i centralną Ukrainą a pozostałymi regionami rysują się nader wyraźnie. Można założyć, że eksplikowane orientacje są efektem owych przechodzących linii podziałów cywilizacyjnych na terytorium Ukrainy.

W sprawie Ukrainy i jej przyszłych losów nic nie jest jeszcze przesądzone. Z jednej strony, o jej pozycji będzie decydować polityka Rosji, Unii Europejskiej czy Stanów Zjednoczonych. Z drugiej strony, należy pamiętać, że współczesne paradygmaty zmian społecznych zakładają sprawczą rolę jednostek w kreowaniu wydarzeń historycznych. Dobrze to podejście wyrażane jest w koncepcji stawania się społeczeństwa autorstwa Piotra Sztompki. Rzeczywistość społeczna jest dynamiczna i jej ostateczny kształt uzależniony jest od warunków brzegowych i działań społecznych aktorów (Sztompka 1991).

Idąc tym tropem, warto przyjrzeć się młodzieży, gdyż jest ona zarówno przedmiotem, jak i podmiotem integracji europejskiej. Młodzież jest niejako naturalnym sprzymierzeńcem procesów zmian i innowacji². Stanowi ona filtr kulturowy, szybko chłonie nowe idee, łatwo adaptuje się do zmian. Często podejmuje także nowe wyzwania, żywiąc nadzieje na lepszą przyszłość.

Za młodzieżą jako sprawcą zmian i nosicielem nowych idei przemawia też hipoteza pokoleniowa. Wedle orientacji historycznej, głównymi przesłankami do powstania pokolenia są wydarzenia historyczne. W tle wojen,

²Zob. w następujących opracowaniach: Mannheim K., *The problem of youth in modern society*, [w:] K. Mannheim, *Diagnosis of Our Times. Wartime Essays of a Sociologist*, Kegan&Co. London; Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, PWN, Warszawa 2000; Szczepański J., *Młodzież we współczesnym świecie*, „Nowa Szkoła”, 9/1958.

rewolucji, kryzysów czy okresów przyspieszonych zmian dorasta młodzież znajdująca się w okresie formowania tożsamości. Pod wpływem tych wydarzeń kształtujących tworzy się pokolenie. W ujęciu kulturowym wydarzenia historyczne wywołują reakcje wśród młodzieży, i na bazie wspólnoty myśli, przekonań tworzy się nowe pokolenie (Wrzesień 2003: 16). Innymi słowy, historia zbiega się z jednostkową biografią i nie jest przeżywana w pojedynkę, ale wspólnie, tworzy jedno doświadczenie grupowe. W ostatnich latach na Ukrainie pojawiły się dwa wielkiej wagi wydarzenia historyczne, tj. Pomarańczowa Rewolucja i Rewolucja Godności. Udział młodzieży w tej ostatniej rewolucji może mieć duży wpływ na przyszły kształt zmian społeczno-politycznych.

Potwierdzają to badania, z których wynika, że najwięcej euroentuzjastów na Ukrainie znajduje się wśród młodzieży. Badania realizowane w 2017 r. wśród młodzieży (14–29 lat) pokazują, iż 84% respondentów stanowią zwolennicy wejścia Ukrainy do UE, a 16% przeciwnicy tego scenariusza. Przy czym wśród młodzieży posługującej się w domu językiem ukraińskim za integracją europejską jest 90%, a wśród młodzieży rosyjskojęzycznej 70%³. Z badań społeczeństwa ukraińskiego wynika, iż wśród młodych do 29 r.ż. poparcie dla europejskich aspiracji Ukrainy wyraziło 57%, wśród osób między 30–55 lat 49%, a powyżej 55 lat – 41% (Злобіна i in. 2017: 30).

Młodzież jest awangardą europeizacji i naturalnym jej sprzymierzeńcem. Poza ostatnimi pokoleniowymi doświadczeniami Rewolucji Godności młodzież podlega też siłom globalnym. Współcześnie, dzięki nowoczesnym technologiom młodzież żyje w globalnej wiosce, gdzie dominuje ta sama młodzieżowa moda, muzyka, identyczne filmy, a większość młodych porozumiewa się w tym samym języku, stanowiącym *lingua franca* współczesności, czyli w języku angielskim. Młodzież jest pod wpływem oddziaływania nowoczesnych technologii i globalnych marek. Style życia także uległy unifikacji. Ziścił się scenariusz prognozowany już w latach 60. XX w. przez Friedricha Tenbruka, który twierdził, że w krajach uprzemysłowionych dojdzie do konwergencji młodzieży (Tenbruck 1962).

Następuje także globalizacja ekonomiczna. Zaczyna rozwijać się kapitalizm. Podstawą systemu gospodarczego jest prywatna własność z etosem indywidualizmu, rywalizacji, osiągnięć, sukcesu. Pojawia się orientacja konsumpcyjna i dążenie do zapewnienia sobie komfortu materialnego. Zaczyna liczyć się sukces, a szczególnie jego materialny ekwiwalent. Konsumpcjonizm staje się powszechnikiem kulturowym w państwach byłego bloku

³Zob. w opracowaniu: Молодь України 2017, Київ 2017, s. 41.

sowieckiego. Rozwija się także globalizacja polityczna, której przejawem jest rozszerzanie systemów demokratycznych na państwa Europy Wschodniej. Wolność, prawo decydowania o sobie oraz sprawowanie kontroli nad życiem publicznym stają się pożądanymi wartościami. Kulturowa globalizacja jest związana ponadto z pojawieniem się procesów indywidualizacji i samorealizacji. Jednostka stała się najważniejszym elementem społeczeństwa. Jej potrzeby, dążenia zyskały prymat.

Reasumując, Ukraina jest na drodze do europeizacji, która polega nie tylko na formalnym wstąpieniu do Unii Europejskiej i podpisaniu traktatów, ale która stanowi przede wszystkim akceptację odpowiednich wartości moralnych. Sztompka pisał o kompetencjach cywilizacyjnych bądź kulturowych. Demokracja nie będzie istniała bez demokratów zainteresowanych sprawami swojej społeczności i zdolnych do uczestnictwa we wspólnocie obywatelskiej. Nie będzie też funkcjonować bez pluralistycznej myśli i krytycznych obywateli. Kapitalizm zaś nie będzie funkcjonował bez przedsiębiorców zdolnych do podjęcia ryzyka, skupionych na rozwoju własnego przedsiębiorstwa (Sztompka 2002: 505–515). Można dodać, że demokracja nie będzie funkcjonowała bez tolerancyjnych, respektujących normy i reguły obywateli.

Metodologia badań

Badania mają na celu eksplorację orientacji społecznych i postaw związanych z integracją Ukrainy z Unią Europejską. Przedmiotem analiz będą wartości życiowe oraz wartości systemowe. Ponadto badania mają pokazać jakie jest bezpośrednie nastawienie ukraińskiej młodzieży do europeizacji Ukrainy.

W tym celu przeprowadzono badania sondażowe wśród dwóch grup ukraińskich studentów studiów licencjackich. Pierwszą grupę stanowili studenci ukraińscy studiujący w Polsce. Za pomocą ankiety audytoryjnej zrealizowanej na uczelniach w Przemyślu, Rzeszowie, Krakowie zebrano 356 wypełnionych poprawnie kwestionariuszy. Drugą grupę badawczą stanowili studenci studiujący na Ukrainie. Metodą zastosowaną do zebrania materiału był sondaż online. Przygotowano elektroniczną ankietę na stronie www i proszono respondentów o jej wypełnienie. Wypełniali ją studenci w Kijowie, Użhorodzie, Iwano-Frankivsku. Uzyskano 318 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy.

Prowadzenie badań sondażowych jednocześnie wśród dwóch grup studentów, jednej na Ukrainie i drugiej w Polsce, pozwala na weryfikację hipotezy mówiącej, że bardziej przychylne wobec integracji postawy, a także

kompetencje kulturowe są charakterystyczne dla studentów ukraińskich studiujących w Polsce. Założenie to wynika z przekonania, iż wybór studiów w Polsce przez ukraińską młodzież może być traktowany jako pewna forma europeizacji. Ponadto studiowanie w kraju należącym do Unii Europejskiej, wśród studentów innego kraju, może skłaniać do przejęcia i respektowania innych wartości życiowych. Innymi słowy, interesujące będzie, na ile zmiana warunków socjalizacyjnych wpłynie na zmianę przekonań związanych z europeizacją Ukrainy.

W tabeli 1 przedstawiono charakterystykę badanej próby studentów w Polsce i na Ukrainie. Pod względem płci w obu grupach przeważają kobiety. Badani studenci zdecydowanie częściej zamieszkują miasta niż wsie. Spośród studentów ukraińskich przebywających w Polsce większość ukończyła liceum ogólnokształcące, a wśród próby studentów ukraińskich proporcje te są bardziej wyrównane. Obie grupy studentów podobnie oceniają sytuację materialną jako średnią i częściej dobrą niż złą. Studenci wywodzą się z rodzin, w których większość ojców posiada wyższe i średnie wykształcenie. Ponad połowa ojców respondentów przynależy do klasy średniej. Odsetek przedsiębiorców i robotników jest podobny w obu grupach. Dwa razy więcej ojców studentów w Polsce przynależy do kategorii emerytów i rencistów. Wyższe osiągnięcia edukacyjne, mierzone poziomem egzaminu ZNO, mieli studenci na Ukrainie niż w Polsce. Prawie dwukrotnie bardziej religijna jest grupa studentów w Polsce niż na Ukrainie. Nieco bardziej zadowoleni z życia są studenci studiujący w Polsce niż na Ukrainie. Wśród studentów studiujących w Polsce przeważają przyjezdni z zachodniej Ukrainy. Wśród studentów studiujących na Ukrainie dominowali studenci z centralnej Ukrainy. Niewielki był w obu grupach udział studentów ze wschodniej i południowej Ukrainy.

Dzięki reprezentacyjnym badaniom realizowanym wśród ukraińskich studentów na Ukrainie można porównać cechy badanej zbiorowości do charakterystyk ukraińskich studentów studiujących na Ukrainie. Wśród ogółu populacji ukraińskich studentów większość oceniła swoje warunki materialne jako dobre (83%). Wyższe wykształcenie wśród ojców miało 62%, na wsi zamieszkiwało 15%, w mieście 85%⁴. Dane dotyczące populacji studentów pokazują, iż posiadają oni dobrą sytuację materialną, ich rodzice mają wyższy status, są mieszkańcami miast i ponad połowa uzyskała najwyższy wynik na egzaminie maturalnym 10–12 punktów.

⁴Dane dostępne za: Жерьобкіна Т., Куделя М., Самохін І., Когут І., Стадний Є., Соціально-економічний портрет студентів: результати опитування, 2016, <https://cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno-ekonomichniy-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannia> (data dostępu: 20.12.2017).

Tabela 1

Charakterystyka badanej zbiorowości

		Studenci w Polsce	Studenci na Ukrainie
Płeć	kobieta	65	74
	mężczyzna	35	26
Miejsce zamieszkania	miasto	86	88
	wieś	14	12
Typ szkoły	liceum	67	54
	technikum i liceum profilowane	33	46
Ocena sytuacji materialnej	zła	18	14
	średnia	51	59
	dobra	32	27
Wykształcenie ojca	poniżej średniego	9	4
	średnie	39	31
	powyżej średniego	52	58
Pozycja zawodowa ojca	kadra kierownicza i wolne zawody	20	26
	klasa usługowa	24	22
	przedsiębiorcy	14	10
	pracownicy	23	22
	emeryci i renciści	16	7
Osiągnięcia szkolne	średnia	8,6	10,1
	mediana	9,1	10,5
	odchylenie standardowe	2,7	1,3
Religijność	wierzący	74	48
	niezdecydowany	18	22
	niewierzący	8	31
Zadowolenie z życia	zadowolony	84	78
	niezadowolony	11	19
	nie wiem	6	4
Region	zachodni	70	18
	centralny	21	69
	południowy	5	5
	wschodni	4	7

Źródło: badania własne.

Analiza społecznych charakterystyk studentów pokazuje, że należą oni do uprzywilejowanych grup społecznych, charakteryzujących się wyższym statusem. Posiadają kapitał ekonomiczny, kapitał kulturowy i kapitał edukacyjny. Można stwierdzić, iż jest to elita młodzieży, która będzie stanowiła o przyszłości Ukrainy. W związku z tym, duże znaczenie dla dalszych losów Ukrainy ma ich orientacja życiowa oraz nastawienie do procesów integracji europejskiej.

Wartości życiowe

Analiza systemu wartości młodzieży pozwoli ocenić ogólną orientację młodzieży ukraińskiej i jej lokalizację w socjokulturowej przestrzeni. Istotne będzie w tym przypadku sprawdzenie na ile młodzież ukraińska studiująca w Polsce jest podobna pod względem preferowanych wartości do swoich rówieśników studiujących w kraju.

Biorąc pod uwagę dominację głównych wartości można stwierdzić, że w obu grupach najważniejszymi wartościami są: zdrowie, rodzina, praca i życiowy komfort. Koncentracja na sferze prywatnej widoczna jest w postawach badanych. W mniejszym stopniu studenci przejawiają wartości socjocentryczne.

Z porównania dwóch grup studentów wynika, że w kilku punktach uwiadaczniają się wyraźne różnice między preferowanymi wartościami wśród studentów. Największa, bo licząca 39 punktów procentowych, różnica pojawia się w kwestii religijności. Zdecydowanie wyższy poziom religijności przejawiają studenci przebywający w Polsce niż studenci studiujący na Ukrainie, co potwierdzają także odpowiedzi na inne pytania z kwestionariusza. Młodzież ukraińska studiująca w Polsce częściej od swoich kolegów z Ukrainy podkreśla znaczenie w swoim życiu bycia pożytecznym dla społeczeństwa.

Z kolei respondenci studiujący na Ukrainie większą wagę przywiązują do materialnej, ekonomicznej niezależności oraz chęci rozwijania swoich zdolności i talentów. Częściej chcą też osiągnąć materialny komfort, wykształcenie oraz wolność osobistą i swobodę działania. Lekką przewagę wśród studentów na Ukrainie uzyskuje zdrowie, czas wolny i rozrywka (tabela 2).

W obu grupach studentów obserwuje się podobne podejście do pozostałych wartości. Młodzieży jednakowo zależy na szczęściu rodzinnym, ciekawej pracy, dobrych relacjach z innymi ludźmi, spokojnym życiu bez zmartwień i kłopotów oraz porozumieniu ze starszymi pokoleniami. Niemalże identyczne podejście zaobserwowano też w stosunku do bezpieczeństwa

Tabela 2

System wartości studentów (w %)⁵

	W Polsce	Na Ukrainie	Różnica
Zdrowie	85	96	11
Wolność osobista, samodzielność i swoboda działania	80	96	16
Dobrobyt, szczęście rodziny	86	95	9
Materialnej, ekonomicznej, niezależności	76	96	20
Ekonomiczny, materialny dobrobyt	81	97	16
Ciekawa, twórcza praca	86	93	7
Rozwijaniu swoich talentów, rozwijaniu zdolności	73	92	19
Komfortowo wyposażonym, wygodnym mieszkaniu, domu	75	93	18
Wykształcenie, wiedza	78	94	16
Dobre relacje z innymi ludźmi	84	91	7
Czas wolny, wypoczynek, rozrywka	77	87	10
Spokój, życie bez zmartwień i kłopotów	79	77	2
Porozumieniu z rodzicami i starszymi pokoleniami	78	80	2
Bezpieczeństwie ekologicznym	71	76	5
Bycie pożytecznym dla społeczeństwa	66	44	22
Zdobyciu wysokiego stanowiska i pozycji społecznej	67	68	1
Uczestniczenie w życiu społecznym, rozwiązywanie problemów stojących przed społeczeństwem	57	61	4
Osiągnięciach w sztuce i literaturze, kulturze, nauce	56	52	4
Życiu zgodnym z zasadami religijnymi	64	25	39

Źródło: badania własne.

⁵W tabeli są podane odpowiedzi bardzo ważne + ważne.

ekologicznego, osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej, uczestnictwa w życiu społecznym oraz osiągnięć w różnych dziedzinach.

Podsumowując prowadzoną analizę można stwierdzić, iż studenci studiujący w Polsce są bardziej uduchowieni i częściej dążą ku wartościom moralnym. Zaś studenci na Ukrainie preferują częściej wartości materialne i indywidualistyczne. Trudno powiedzieć na podstawie tych badań, jakie są uwarunkowania zaobserwowanych różnic. Być może wynikają one z tego, że większość studentów studiujących w Polsce pochodzi z zachodniej Ukrainy, a wśród studentów na Ukrainie przeważają respondenci z Kijowa i kontrasty te są wynikiem odmiennych habitusów regionalnych i środowiskowych. Ci z zachodniej Ukrainy są bardziej tradycyjni, konserwatywni. Z kolei studenci z centralnej Ukrainy, a szczególnie z Kijowa są liberalni i nowocześni. Można zaobserwowane różnice wyjaśnić tym, że wartości życiowe są głębszymi strukturami i nie podlegają łatwo zmianom pod wpływem czynników zewnętrznych.

Wartości systemowe

Wartości życiowe pokazują na czym jednostce zależy, co jest dlań cenne oraz w jakim kierunku będzie ona w swoim życiu podążać. Wartości systemowe natomiast odsłaniają potrzeby związane z ładem społecznym i politycznym. Na ich podstawie można się zorientować, w jakich realiach społeczno-ekonomicznych młodzież chciałaby żyć. Można by rzec, iż rzeczywista europeizacja Ukrainy nastąpi wtedy, kiedy jej mieszkańcy będą aprobowali rozwiązania systemowe charakterystyczne dla państw Europy Zachodniej. Wówczas integracja nie będzie miała charakteru imitacyjnego (wprowadzenie zachodnich instytucji i rozwiązań prawnych), ale będzie widoczna w sferze praktyk społecznych, co daje największą gwarancję przynależności do zachodniego kręgu cywilizacyjnego.

W tabeli 3 pojawiają się różne twierdzenia, będące wskaźnikami postaw systemowych. Respondenci mieli za zadanie zgodzić się lub nie zgodzić z zaproponowanymi twierdzeniami. Obserwacja odpowiedzi w obu grupach studentów pokazuje, że niezależnie od kraju studiów większość studentów uważa, że ciężka praca może przynieść spodziewane efekty. W obu grupach widoczna jest też afirmacja przedsiębiorczości. Większość uważa, że przedsiębiorczy człowiek może uzyskać sukces. Mniej więcej około połowy respondentów przedkłada demokrację nad inne rozwiązania systemowe. Zdecydowana większość jest wyznawcą egalitaryzmu i uważa, że rząd powinien zapewnić wszystkim chętnym pracę.

Tabela 3

Wartości systemowe (w %)⁶

	Polska	Ukraina	Różnica
Osiągnięcie sukcesów w życiu jest szczególnie dla mnie ważne	81	97	16
Nie potrzebuję pomocy innych aby osiągnąć sukces	45	30	15
Jeżeli będę dużo pracował, to zdobędę wszystko co zechcę	78	76	2
Obecnie każdy przedsiębiorczy człowiek może się dorobić	62	62	0
Obecnie dochodzi na Ukrainie do zmian polityczno-ekonomicznych, które w przyszłości przyniosą dużo dobrego	38	24	14
Ludzie tacy jak ja nie mają większych szans na przyszłość	26	13	13
Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	49	57	8
Obowiązkiem rządu powinno być zapewnienie pracy, każdemu kto chce pracować	67	74	7
Różnice między najwyższymi a najniższymi dochodami osób pracujących są zdecydowanie za duże	58	83	25
Socjalizm jest sprawiedliwym ustrojem gdyż wszystkich traktuje równo i nie ma w nim wyzysku	42	20	22
Kapitalizm jest złym ustrojem gdyż prowadzi do wyzysku i wysokich nierówności społecznych	45	21	23
Większości ludzi można ufać	30	20	10

Źródło: badania własne.

⁶W tabeli znajdują się odpowiedzi: zdecydowanie się zgadzam + zgadzam się.

Charakteryzując studentów ukraińskich poprzez pryzmat podobieństw należałoby stwierdzić, iż są oni podmiotowi i przedsiębiorczy, aczkolwiek tylko połowa przekonana jest w pełni do demokracji i większość chętnie przyjąłaby rozwiązania egalitarne w gospodarce. Zatem wierzą w swoje zdolności i indywidualne wysiłki, a mniejszą nadzieję lokują w demokracji i w kapitalizmie. Widać, że wśród badanych studentów duże znaczenie odgrywa ideologia indywidualistyczna.

Uwidoczniły się także różnice w postawach systemowych wśród obu grup studentów. Dążenie do sukcesu jest wyraźniejsze u studentów pozostających na Ukrainie. Ta grupa respondentów wyrażała także częściej brak zgody na nierówności ekonomiczne panujące między ludźmi. Być może jest tak, że trudna sytuacja ekonomiczna i polityczna na Ukrainie wyzwala większą determinację, a bardziej widoczne tam nierówności społeczne wpływają na ich zdecydowane odrzucenie.

Ukraińcy studiujący w Polsce natomiast częściej byli przekonani, że nie potrzebują pomocy innych, aby osiągnąć sukces. Częściej także uważali, że nie mają większych szans na przyszłość. Zdecydowanie częściej wykazywali też pozytywny stosunek do socjalizmu i – co ciekawe – byli bardziej krytyczni wobec kapitalizmu. Przejawiali też wyższy poziom zaufania wobec innych ludzi. Optymistycznie spoglądali też w przyszłość zmian zachodzących na Ukrainie.

Studia poza swoim krajem mogą sprzyjać kształtowaniu postawy sprawstwa i polegania na sobie. Jednostki pozbawione wsparcia rodziny i lokalnej społeczności muszą się samodzielnie zmagać z wieloma problemami, jakie przynosi życie w obym kraju. Sytuacja ta może też wywoływać lęki przed nieznaną przyszłością, jaka pojawia się w społeczeństwie ryzyka (Beck 2002), stąd i wyższy poziom defetyzmu u młodzieży studiującej w Polsce.

Dosyć zaskakujące jest to, że studenci ukraińscy w Polsce przejawiają większy sentyment za socjalizmem niż ich rówieśnicy na Ukrainie i równocześnie są bardziej krytyczni wobec kapitalizmu. Zakładano, że będzie odwrotnie – czyli częściej postawy antyrynkowe ujawniać będą studenci na Ukrainie. Zaobserwowana osobliwość wynika być może z tego, że młodzież ukraińska studiująca w Polsce miała okazję doświadczyć kapitalizmu na sobie, pracując w prywatnym sektorze i uczestnicząc w wyścigu szczurów. A studenci na Ukrainie posiadają jego wyidealizowany obraz, który najczęściej jest kojarzony z nieograniczoną wręcz możliwością konsumpcji.

Wyższy optymizm studentów mieszkających w Polsce odnośnie przyszłości Ukrainy może wynikać z większego dystansu i funkcjonowania

w bardziej stabilnym środowisku⁷. Wyższe poczucie bezpieczeństwa może się przekładać na lepszą ocenę przyszłości Ukrainy, jak też skłaniać ku większemu zaufaniu. O tym ostatnim może też decydować niższy poziom korupcji w Polsce.

Powyższe obserwacje mogą wskazywać, że funkcjonowanie w dwóch różnych systemach społeczno-politycznych wykazuje wpływ na postawy systemowe. O ile większość studentów przejawia postawy merytokratyczne i przedsiębiorcze, o tyle wyższy poziom indywidualizmu i defetyzmu wykazują studenci w Polsce. Mają oni też wyższy sentyment do socjalizmu i są bardziej krytyczni wobec kapitalizmu. Charakteryzują się także większym optymizmem w stosunku do przyszłości Ukrainy. Zaobserwowane zróżnicowanie postaw ma też swoje dobre strony, gdyż bardziej na kapitalizmie zależeć będzie młodzieży studenckiej na Ukrainie.

Stosunek studentów do wejścia Ukrainy do Unii Europejskiej i NATO

Młodzież ukraińska powinna być najmocniej zainteresowana formalnym wymiarem europeizacji, jakim są sojusze polityczne i wojskowe z zachodnimi partnerami. Badania wśród ogółu ukraińskiego społeczeństwa pokazują, iż w listopadzie 2017 r. swój głos za wejściem Ukrainy do Unii Europejskiej chciało oddać 57% badanych. Przy czym największe poparcie dla wejścia Ukrainy do EU było na zachodzie 76%, w centrum 60%. Mniejsze poparcie deklarowali mieszkańcy południa 42% oraz wschodu 39%. Za wejściem do NATO było 45% respondentów. Na zachodzie „za” było 62%, w centrum 51%, na południu 29%, na wschodzie 25%⁸. W przypadku obu sojuszy Ukraińcy są nastawieni pozytywnie i potwierdza się podkreślany uprzednio fakt, iż zachodnia i centralna Ukraina w większym stopniu jest zainteresowana europeizacją niż południowa i wschodnia Ukraina. Te rozbieżności są naturalną konsekwencją historycznych podziałów ukraińskiego społeczeństwa.

⁷Potwierdzenie tego przypuszczenia można znaleźć w innym pytaniu ankiety. O tym, że wszystkie ważne sprawy w kraju są w dobrych rękach przekonanych było 19% studiujących w Polsce i 4% studiujących na Ukrainie. Z kolei z tym, że obecnie w kraju nikt nie panuje nad rozwojem sytuacji zgodziło się 35% studiujących w Polsce i 60% studiujących na Ukrainie.

⁸Dane za: Геополітичні орієнтації жителів України 2017, 2017, <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=720&page=1> (data dostępu: 20.12.2017).

Powstaje pytanie o poziom poparcia zachodnich sojuszy wśród studentów. Zakłada się, że młodzież studencka będzie silnie wspierać starania Ukrainy w kierunku integracji z politycznymi i militarnymi strukturami. Dane w tabeli 4 pokazują wysokość poziomu akceptacji dla europejskiego kierunku rozwoju Ukrainy.

Wśród studentów, $\frac{3}{4}$ jest za wejściem do UE w obu badanych grupach, a za wejściem do NATO około 40% respondentów w obu grupach. Ponad $\frac{1}{3}$ ankietowanych wyraża pogląd, że Ukraina powinna pozostać niezależnym państwem. Nieco częściej studenci studiujący w Polsce wskazywali, że Ukraina powinna przystąpić do Unii Celnej z Rosją oraz, że powinna dążyć do odtworzenia Związku Radzieckiego.

Wśród studentów poziom poparcia dla integracji europejskiej jest wyższy niż wśród całej populacji Ukraińców. Zaś wejście do NATO ma podobną grupę zwolenników wśród studentów, jak w całym dorosłym społeczeństwie ukraińskim. Warto podkreślić, że około $\frac{1}{3}$ chciałaby, aby Ukraina była neutralnym krajem. Silniejsze ciągotki do Unii Celnej ukraińskich studentów studiujących w Polsce wynikają być może z tego, że w tej grupie zaobserwowano też większy sentyment do socjalizmu i krytyczny stosunek do kapitalizmu. Być może jest to grupa, która szuka trzeciej drogi dla Ukrainy.

Tabela 4

Stosunek do politycznych i militarnych sojuszy (w %)⁹

	Polska	Ukraina
Ukraina powinna należeć do Unii Europejskiej	70	67
Ukraina powinna należeć do NATO	40	44
Ukraina powinna pozostać niezależnym państwem nie należąc do żadnego układu politycznego i zbrojnego	35	35
Ukraina powinna zjednoczyć się z Rosją i Białorusią w Unii Celnej	9	4
Ukraina powinna wraz z innymi państwami ponownie odtworzyć Związek Radziecki	6	1
Inne	2	5

Źródło: badania własne.

⁹Odsetki nie sumują się do 100% ponieważ można było wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Dane pokazują, iż w obu grupach studentów pojawiają się postawy pro-integracyjne. Młodzież chciałaby bardzo aneksji Ukrainy do UE. Liczy, że wejście w europejskie struktury będzie impulsem modernizacyjnym, który odmieni gospodarcze, polityczne i społeczne oblicze Ukrainy.

O tym, jakie są owe nadzieje związane z europeizacją Ukrainy i jak są one konkretyzowane przez obie grupy studentów świadczą wyniki w tabeli 5. Badani studenci w głównej mierze spodziewają się, że po wejściu Ukrainy do Unii Europejskiej poprawi się sytuacja ekonomiczna i materialny poziom życia. Przy czym pojawiają się różnice w podejściu do tych kwestii w obu badanych grupach.

Tabela 5

Spodziewane korzyści dla Ukrainy po wejściu do UE

	Polska	Ukraina	Różnica
Wzrost gospodarczy	56	49	7
Spadek bezrobocia	45	26	19
Likwidację korupcji	36	33	3
Szanse kształcenia zagranicą	34	44	10
Poprawę poziomu życia	26	53	27
Wzrost zarobków	17	23	6
Wzrost religijności	16	2	14
Wzrost zaufania do polityków	16	9	7
Wzrost bezpieczeństwa	8	26	18
Rozwój demokracji	8	26	18
Wzrost poziomu bezpieczeństwa kraju	7	21	14
Możliwość rozwoju dla przedsiębiorstw	6	22	16
Możliwość rozwoju dla rolnictwa	4	10	6
Inne, jakie	1	6	5

Źródło: badania własne.

Wśród młodzieży ukraińskiej studiującej w Polsce częściej uważa się, że po wejściu Ukrainy do UE spadnie bezrobocie, wzrośnie poziom religijności mieszkańców Ukrainy oraz podniesie się poziom zaufania do polityków.

Inaczej wyobrażają sobie skutki integracji europejskiej studenci studiujący na Ukrainie. Z porównań odpowiedzi wynika, że liczą oni głównie na poprawę poziomu życia, poprawę warunków materialnych. Częściej także grupa ta uważa, że aneksji Ukrainy do UE doprowadzi do wzrostu bezpieczeństwa obywateli, rozwoju demokracji. Nieco częściej studenci na Ukrainie uważają, że w skutek europeizacji na Ukrainie rozwinię się przedsiębiorczość, wzrośnie poziom bezpieczeństwa kraju oraz podniosą się szanse kształcenia zagranicą.

Identycznie za to zostały ocenione przez studentów następstwa europeizacji takie, jak: wzrost gospodarczy, likwidacja korupcji, wzrost zarobków, czy też możliwości rozwoju rolnictwa.

Podsumowując zebrane analizy należy stwierdzić, iż inaczej widzą następstwa integracji studenci ukraińscy w Polsce, a inaczej ci pozostający na Ukrainie. Studenci studiujący w Polsce większą uwagę zwracają na odrodzenie moralne ukraińskiego społeczeństwa. Wejście do UE miałyby wzmocnić religijność i poprawić morale polityków, czego efektem byłby wzrost zaufania doń. Zaś studenci na Ukrainie upatrują w Unii przede wszystkim szans na wzmocnienie bezpieczeństwa państwa i poprawę kondycji ekonomicznej. Zatem pierwsi postrzegają integrację raczej poprzez odrodzenie duchowe, a drudzy wskazują na wzrost ekonomiczny.

Zakończenie

Prowadzone badania miały wyjaśnić, w jakim stopniu ukraińscy studenci popierają europeizację Ukrainy oraz czy preferowane przezeń wartości będą sprzyjać integracji Ukrainy z Unią Europejską czy też blokować ten proces. Wartością dodaną badań jest możliwość porównania postaw ukraińskich studentów studiujących w Polsce oraz studiujących na Ukrainie. Badania porównawcze miały pokazać, czy pozostawanie pod wpływem kultury kraju, który należy do struktur europejskich, czyli Polski, wzmacnia pozytywny stosunek do europeizacji.

Wyniki badań pokazały, że w sferze wartości życiowych studenci dążą do zabezpieczenia podstawowych potrzeb i zależy im na rodzinie, psychicznym i fizycznym komforcie. Chcieliby żyć na zbliżonej stopie życiowej co ich europejscy rówieśnicy. Uwidaczniają się także różnice między studentami studiującymi w Polsce, a pozostającymi na Ukrainie. U tych pierwszych częściej preferowane były – by zastosować tutaj typologię Ingleharta – wartości postmaterialistyczne, a u tych drugich – materialistyczne. Potwierdzenie tego trendu widoczne też jest w odpowiedziach uzyskanych na pytanie

o skutki integracji europejskiej dla Ukrainy. Studenci studiujący w Polsce zwracają uwagę na odnowę moralną społeczeństwa ukraińskiego, a studenci studiujący na Ukrainie podnoszą problem wzrostu gospodarczego.

Kolejne analizy pokazały, że ukraińska młodzież ma postawy indywidualistyczne i przedsiębiorcze. Chętnie też widzi rozwiązania egalitarne w gospodarce. Jednakże tylko połowę z ankietowych można uznać za prawdziwych demokratów. Badani różnią się w ocenie swoich możliwości, sytuacji na Ukrainie oraz preferowanego ładu społecznego. Studenci w Polsce częściej manifestują podmiotowość i defetyzm, lepiej oceniają rozwój sytuacji społeczno-politycznej na Ukrainie, wykazują większy sentyment do socjalizmu jednocześnie są bardziej krytyczni wobec kapitalizmu. Z porównań tych wynika, że młodzież studiująca na Ukrainie ma wyidealizowany obraz kapitalizmu i integrację traktuje jako szansę na jego rozwój na Ukrainie, a także panaceum na bolączki transformacji na Ukrainie, pogłębiane w ostatnich latach po wybuchu konfliktu zbrojnego.

Sam stosunek do integracji Ukrainy z UE jest bardzo pozytywny. Nieco mniejsze poparcie zyskuje wstąpienie Ukrainy w struktury NATO, co może wiązać się z pacyfizmem młodzieży. Jedna trzecia badanych wołałaby, aby Ukraina była neutralnym państwem.

Konkluzją może być stwierdzenie, iż młodzież ukraińska będzie awangardą europeizacji, gdyż jest ona postrzegana wśród nich jako szansa na dostatnie życie i wyzwolenie Ukrainy spod cywilizacyjnego zapóźnienia. Jednakże w mniejszym stopniu postrzegają oni europeizację jako demokratyzację życia społecznego i politycznego. Na koniec można zapytać: czy zaobserwowane różnice w postawach obu grup studentów względem europeizacji są efektem funkcjonowania w dwóch różnych krajach, rzeczywistościach społecznych, czy też są to raczej echa podziałów między zachodnią i centralną Ukrainą. Być może odpowiedź twierdząca dotyczy w tym wypadku obu opcji.

Literatura

- HUNTINGTON S. (2008), *Zderzenie cywilizacji*, MUZA SA, Warszawa.
- INGLEHART R. (2003), *Kultura a demokracja*, [w:] *Kultura ma znaczenie*, (red.) Harrison L. E., Huntington S. P., Zysk i S-ka, Poznań 2003.
- KAMIŃSKA J., MRINSKA O., PŁOSZAJ A. (2008), *Ukraina- zróżnicowanie regionalne i polityka rozwoju regionalnego*, [w:] *Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju Polska i Ukraina*, (red.) Gorzelak G., Tucholska A., Scholar, Warszawa.
- MANNHEIM K. (1943) , *The problem of youth in modern society*, [in:] *Diagnosis of Our Times. Wartime Essays of a Sociologist*. Wartime Essays of a Sociologist, Kegan&Co. London.

- MEAD M. (2000), *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. PWN, Warszawa 2000.
- OLSAŃSKI T. (2017), *Ćwierćwiecze niepodległej Ukrainy. Wymiary transformacji, Ośrodek Studiów Wschodnich*, Warszawa.
- SZCZEPAŃSKI J. (1958), *Młodzież we współczesnym świecie*, „Nowa Szkoła”, nr 9.
- SZEPTYCKI A. (2017), *Ukraina wobec Rosji: trudna droga ku niezależności*, [w:] *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, (red.) Furier A., FNCE, Poznań.
- SZTOMPKA P. (1991), *Society in action: The theory of social becoming*, University of Chicago Press, Chicago.
- SZTOMPKA P. (2002), *Integracja Europejska jako szansa kulturowa. O moralności, tożsamości i zaufaniu*, [w:] (red.) Mariański J., *Kondycja Moralna Społeczeństwa Polskiego*, WAM, Kraków 2002.
- TENBRUCK F. N. (1962), *Jugend und Gesellschaft. Soziologische Perspektiven*, Verlag Rombach, Freiburg.
- VOYTUYUK O. (2017), *Kilka uwag na temat stanu świadomości narodowej mieszkańców Donbasu*, [w:] *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, (red.) Furier A., FNCE, Poznań.
- VYSHNIAK O. (2015), *The Maidan and Post-Maidan Ukraine: Public Attitudes in Regional Dimensions*, [w:] *Ukraine After The Euromaidan*, (red.) Stepanenko V., Pylynskyi Y., Peter Lang AG, Bern.
- WRZESIEŃ W. (2003), *Europejscy poszukiwacze. Impresje na temat współczesnego pokolenia młodzieży*, PWN, Warszawa.

Źródła ukraińskie

- ЖЕРЬОБКИНА Т., КУДЕЛЯ М., САМОХІН І., КОГУТ І., СТАДНИЙ Є. (2016), *Соціально-економічний портрет студентів: результати опитування*, <https://cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno-ekonomichnyi-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannia> (data dostępu: 20.12.2017).
- ГЕОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЖИТЕЛІВ УКРАЇНИ 2017 (2017), <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=720&page=1> (data dostępu: 20.12.2017).
- Молодь України 2017 (2017), Київ, с. 41.
- КОНОНОВ І. Ф. (2014), *Регіональні авто- та гетеростереотипи Донбасу і Галичини: їх значення в проєктах націєбудівництва в Україні, „Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства”, nr 20, s. 133–142.*
- ЗЛОБИНА О. і ін. (2017), *Сучасного Українського Суспільства Цивілізаційний Вимір*, Інституту соціології НАН України, Київ, s. 11.

Piotr Długosz

THE ATTITUDE OF UKRAINIAN STUDENTS STUDYING IN UKRAINE AND POLAND TO EUROPEANISATION

Keywords: Europeanisation of Ukraine, youth, European integration, life values, system orientations.

The article presents the results of research conducted among Ukrainian students studying in Poland and Ukraine. The aim of the research was to determine the attitude of Ukrainian youth towards the process of European integration. 365 Ukrainian students studying in Poland and 318 students studying in Ukraine took part in the study. It was observed that the process of Europeanisation is perceived by the students as a chance to reduce the civilization gap by Ukraine. Nonetheless, certain differences between both of the groups emerge. The students studying in Poland stress the fact that due to Europeanisation, the morality of Ukrainian society will be strengthened. Youth studying in Ukraine expect improvement in the quality of life and economic standing in their country. All the respondents support Ukrainian integration into European Union. The approval of Ukraine joining NATO is lower.